

ЮРИДИЧЕСКИ ПРЪГЛЕДЪ

С. С. Бобчевъ:

† Д-РЪ ВАЛТАЗАРЪ БОГИШИЧЪ

(* 8 дек. 1834 † 11 апр. 1908¹⁾.)

I.

Славянската юридическа наука загуби миналия мѣсець единъ отъ своитѣ най-славни и най-заслужили ветерани. Помина се на 11 апр. т. г. въ Риека отъ внезапна смъртъ маститиятъ сърбо-хърватски ученъ, най-стариятъ събирачъ и изучвачъ на обичайното право у славянитѣ — Д-ръ Валтазаръ Богишичъ.

Валтазаръ Богишичъ се е родилъ на 8 декемврий 1834 година въ Цавтатъ, при Дубровникъ. Най-напрѣдъ той се готвялъ за търговецъ, но отпослѣ постъпилъ въ гимназия въ Венеция. Юридическитѣ науки той почналъ въ Вѣна, продължилъ въ университетитѣ въ Мюнхенъ, Берлинъ и Парижъ, като редомъ съ правото той слушалъ историята и философията.

Въ 1862 год. Богишичъ работи надъ своята дисертация: Ueber die Ursachen der Niederlagen des Deutschen Heeres in hussitischen Kriege и получава въ Гисенъ за нея учената степенъ докторъ на философията и на историята. По-късно въ 1864 г. той получава степенъта на докторъ на правото отъ Вѣнския университетъ, а въ 1869 год. той добива отъ Новоросийския университетъ почетенъ дипломъ на държавното право.

¹ За В. Богишича и плодотворната му дѣятелность има цѣла литература. Тукъ ще поменемъ най-обширната за него библиографическа статия отъ Д-ръ Миленко Весничъ подъ насловъ: Valtasar Bogisic, Bibliografiski pregled, prilikom njegove sedamdesetgodisnjice. Печатанъ е въ Загребския Мјесечник Правnickog druztva, № 4. 1905.

Пълни биографически свѣдѣния вижте за Богишича въ Русскій Биографическй словарь отъ Венгеровъ. По-кратки биографически свѣдѣния за него въ Годишника на сръбск. акад. на наук. отъ 1888 и 1896 г.

На български вж. Д-ръ П. Данчовъ, въ Юрид. Сп. 1 год. кн. 8, стр. 10 — 11. Въ кн. 9—10; — отъ сжшия — Новия Гр. Законикъ за княжество Черна-Гора въ „Юридическо Списание“, кн. апр., май, юний. Ср. моята брошура: Нѣколко думи за българското обичайно право. Пловдивъ 1893 г. на стр. 16—18.

Първата практическа служба на Богишича била въ Австрия. Той билъ назначенъ библиотекаръ на Публичната библиотека въ Вѣна (1863 г.), по-късно станалъ инспекторъ на училищата (школски надзорникъ) въ Военната Граница (1868 г.) и вземалъ участие въ законодателнитѣ работи по организацията на училищното дѣло въ тая областъ. Въ 1869 год. той билъ поканенъ да заеме въ Русия, именно въ Одеса, катедрата по история на славянскитѣ законодателства въ мѣстния Новоросийски университетъ.

Десетъ години слѣдъ завършване на неговото юридическо образование, а именно въ 1872 г., Богишичу биде възложено отъ руското правителство, по съгласие съ черногорското, съставянето на граждански кодексъ за Черна-Гора. Парични срѣдства за занятията на Богишича му доставяше руското правителство. Той посѣти Черна-Гора, прѣстоя тамъ една година, и въ края на 1874 год. се оттегли на работа въ Парижъ, но руско-турската война повика и него да напусне кабинетната си законодателна работа.

Богишичъ биде причисленъ къмъ врѣменното управление на князь Черкаски (1877 г.), при което остана за късо врѣме, безъ да му се удаде случай да прояви нѣкоя дѣятелность. Въ 1878 год., слѣдъ нѣколко мѣсеца, той се върна пакъ въ Парижъ, гдѣто продължи почнатото си занятие: съставянето на Черно-горски граждански кодексъ. Едва слѣдъ 16-годишна работа, той завърши своето знаменито дѣло. На 25 мартъ 1888 год. „Општи имовински законик на княжевину Црну гору“ биде обнародванъ, а отъ 1 юлий с. г. той влѣзе въ сила.

Богишичъ биде повиканъ и назначенъ въ Черна-Гора за министръ на правосъдието (1882—1889 г.) Той обърна особно внимание върху уреждане на сждилищата и сждилищнитѣ архиви,—работа доста мжчна за Черна-Гора при нѣмането на специалисти-правници. Въ това врѣме той уголѣми броя на окр. сждилища, издаде много наредби и наставления за сждитѣ, които и днесъ уреждатъ извѣстни отношения, па сполучи и да поправи општи имовински законник, който черногорскиятъ князь издаде втори пжтъ съ допълнението му на 14 януарий 1888 г. Слѣдъ това, той се оттегли пакъ въ Парижъ, гдѣто се прѣдаде на любимитѣ си научни занятия по старото славянско право. Въ Парижъ той остана до послѣдньо

време, когато разклатеното му здраве го накара да подири въ родината си нови сили. Провидѣнието бѣше наредило, щото Валтазаръ Богишичъ да дойде въ своята родна Далмация и тука да остави кости.

II.

Богишичъ се отличи най-много съ своитѣ научни трудове както по обичайното, тъй и по старото славянско право. Той извърши съ своитѣ трудове грамадни заслуги на сърбско-хърватската юридическа книжнина въ частностъ, и на славянската — изобщо.

Още като студентъ въ Вѣна той издаде: „Сбирка на народни правни пословици у славянитѣ“, а по-сетнѣ когато въ Загребъ почна да излазя „Књижевника“ той съобщи въ него нѣколко членове подъ насловъ: „За важността на събирането на народнитѣ правни обичаи, които живѣятъ у народа“. — Тѣзи много интересни съобщения той отсетнѣ издаде въ особна книга подъ насловъ: „Правни обичаи у Словена“.

Около това време той издаде програма съ въпроси за събирането на юридически обичаи: „Naputuk za sobiranje narodnih pravnih običaja, koji žive u narodu“ Zagreb, 1866. Това „Упжтване“ имá нѣколко издания и повлия твърдѣ много за приготвянето на други отъ такъвъ родъ програми. То се появи на сърбски (кирилица), чешки, малоруски, румжнски. „Упжтването“ се появи и на български въ прѣводъ отъ Петръ В. Оджаковъ¹. Малорускиятъ прѣводъ се появи въ львовската „Правда“, а румжнскиятъ — е издаденъ отъ румжнското правителство въ 1877 год. Сжщото това „Упжтване“ послужи и за главна основа на програмата на Ефименко (Спб. 1870 г. и на Вл. Майновъ въ „Знаніе“ 1875 г.).

Тя послужи и за въпросника на нашето министерство на народното просвѣщение отъ 1894 г., както и за моитѣ програми по събиране на юридическитѣ обичаи въ нашенско. Всички питання въ „Упжтването“ на Богишича бѣха 352, отъ които 239 се отнасяха до частното право, сѣмейно, имотно, останалитѣ 113 имаха за прѣдметъ общественото и държавно право, именно народнитѣ възгледи върху държавата, черко-

¹ Вижъ С. С. Бобчевъ. — П. В. Оджаковъ. Лѣтописъ на Бълг. Книж. Дружество за 1907 год.

вата, обществото, обичаитѣ, пазени при рѣшенията на гражданскитѣ и углавни дѣла и, най-сетнѣ, по международното право¹.

Богишичъ бѣше разпроводилъ своето Упжтване до твърдѣ много мѣста и лица, особно до селски учители, свещенници, писари и др. Той го разпространи по тоя начинъ до около 4000 екземпляра и получи грамадно и крайно важно градиво за обичайното право у южнитѣ славяни.

Като разработи събранитѣ материали В. Богишичъ издаде въ 1874 г. въ Загребъ: „Zbornik sadašnih pravnih obiĉaja u južnih Slovena. Na sviet izdava jugoslavenska akademija znan. i umietnosti. Стр. LXXIV+714. Тукъ влѣзоха обичаи по частно и публично право изъ Хърватско, Воен. Граница, Славония, Далмация, Босна и Херцеговина, Черна-Гора, Банатъ и Сърбия. Изъ България на Богишича сж дали свѣдѣния стариятъ и многозаслужилъ учитель пок. Стефанъ Захариевъ изъ Татаръ-Пазарджикъ и П. В. Оджаковъ изъ Лѣсковецъ. Грамадността на тоя „Сборникъ“ и непознатостта на хърватския езикъ, на който е издаденъ, не го правѣха твърдѣ достъпенъ за европейскитѣ учени. Ето защо трѣбва да се отбѣлжи, че Демеличъ популяризира твърдѣ много Богишичева Сборникъ, като издаде едно съкращение отъ него по френски съ насловъ: *Le droit coutumier des slaves meridionaux d'après les recherches de M-r Bogišić*. Парижъ. 1876. Още повече стана достъпенъ материалътъ на „Сборника“, като се прѣведе Демеличовото съкращение на руски отъ В. Гецевича: „Обычное право южныхъ славянъ по изслѣдованіямъ Богишича. Сочиненіе Феодора Демелича. Москва, 1876 г. Стр. 130.“²

Сборникътъ на Богишича обърна вниманието на учения свѣтъ. За него се явиха множество отзиви и оцѣнки, отъ които ще поменемъ най-важнитѣ: 1) въ Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, 1875 г., кн. 3, и 2) въ руското „Знаніе“ отъ сжщата година, кн. 3.

Прѣди тоя колосаленъ трудъ Богишичъ бѣше ни далъ и други важни за историята на старото славянско право нѣща, които той допълни съ сетнѣшни трудове.

¹ Тѣзи въпроси той разшири по-късно подиръ своитѣ обиколки по Кавказъ, Абхазія, Самурзакапъ, Грузія, Сванетія (1872 г.) и во врѣме на изучаваніята си надъ обичайното право въ Черна-Гора, Херцеговина и Албания (1873 г.). По тоя начинъ броятъ на въпроситѣ стигна до 2000.

² Първоначално се появи въ „Юридическій Вѣстникъ“, № № 10—12. 1876 год.

Въ *Rad Jugoslavenske Akademije* 1868 г., т. V, Валтазаръ Богишичъ, възъ основа на неиздадени още източници, напечата очеркъ за писаното сѣмейно право въ древния Дубровникъ; пакъ тамъ напечата извлѣченитѣ изъ Дубровнишкия архивъ документи по историята на самозванецъ Стефанъ Мали, който управлява Черна-Гора отъ 1768—1774 г., подъ името на руския императоръ Петра III и издаде неизгубилата и до сега голѣмото си значение книга: *Pisani zakoni na slovenskom jugu*. Загребъ, 1872. — Въ 1870 г. той напечата въ С.-Петербургъ въ сп. „Заря“ № 6 статья „О научной разработкѣ исторіи славянскаго права“.

По френски той напечата двѣ интересни студии:

1. *Aperçu des travaux sur le droit coutumier en Russie*. Paris. 1879.
2. *Sur la forme dite inokosna de la famille rurale chez les Serbes et les Croates*. Paris. 1884.

Послѣдняя студия е прѣведена на сѣрбски, руски и хърватски.

Отъ послѣднитѣ трудове на покойния нека поменемъ капиталното му издание (наедно съ Д-ръ К. Иречка) на Законника на Дубровникъ отъ 1272 г. съ нѣкои по-късни закони¹.

III.

Името на Д-ръ Валтазаръ Богишичъ особно стана извѣстно редомъ съ неговия законодателенъ трудъ: „Општи имовински законикъ за кнежевину Црну-Гору“ отъ 1888—1898 г.

Законикътъ състои отъ 1031 статии, има 6 раздѣла и обема наредби за лицата, вещитѣ и обязательствата. Въ него Богишичъ е внесълъ въ една особена система, близка на тая по римското право, сѣрбскитѣ юридически обичаи въ Черна-Гора. Законникътъ напомня Кодексътъ на Юстиниана и отговаря напълно на не много напѣрдалата културно страна. Оригиналноста му изпжква особно въ 6-й раздѣлъ, въ който се даватъ нѣкои поуки за неопитнитѣ сѣдии, практики-юристи и за народа. Този 6-й раздѣлъ е нѣщо като учебна книга, която обяснява нѣкои правни понятия и правоотношения, урежда терминологията и свършва съ една глава, въ която сж изложени нѣкои „правничке изреке“. Въ реди-

¹ Вижте моята рецензия въ „Юр. Прѣгледъ“, 1905, кн. I стр. 70—73.

цата на тѣзи изречения има нѣкои самобитни сърбско-хърватски поговорки, които сполучливо и образно формулиратъ общитѣ начала на правото.

Мнозина отъ оцѣнителитѣ на Богишичева Законникъ се възхищаватъ отъ поетичността и красотата въ изразитѣ. Той е изпълненъ съ хомеровски духъ; нѣкои негови членове като че сж прѣписвани отъ Хомеровитѣ Илиада или Одисея. Простотата на съдържанието се е прибавила къмъ изяществото на изражението, първобитнитѣ нрави съ лѣха на вѣншна висока култура. Види се, че двѣ ржководящи правила сж служили на Богишича при съставянето на Законника му: 1) ако законодательтъ желае да бжде понятенъ за всички, той трѣбва да пише на народенъ езикъ; 2) когато е необходимо да се отстѣпва отъ народния езикъ, то трѣбва поне да се придържае о неговия духъ. Общитѣ начала, които Богишичъ е слѣдвалъ, е изложилъ въ съчинението си: „*Quelques mots sur les principes et la méthode suivis dans la codification du droit civil au Montenegro*“, Парижъ, 1888, и въ единъ докладъ до Петербургското филологическо общество: „О техническихъ терминахъ въ законодательствѣ“. Спб. 1890.

Характерно е и подчертаването въ Указа на княза Господаръ на Черна-Гора, Никола, съ който той обнародва тоя „Општи имовински законикъ.“ Ето що гласи той: „Али тако изванредно тешко и замашно предузече, па и за сваку велику државу, за Црну је Гору било тим теже што Ми унапријед одлучили бијасмо да се, у овоме законотворноме послу, поред свих неопходнихъ обзира на податке науке и на законодавне радње другихъ образованихъ држава, главна пажња обрача на народне појмове о правди и правизи, на обичаје, преданъа и на живе потребе црногорскогъ народа. У такоме се правцу ова радња и вршила.“

Ние не знаемъ законникъ, който тѣй скоро да е билъ прѣведенъ на нѣколко чужди езици и който да е извикалъ толкозъ много възторженни отзивитѣ¹.

¹ Както за отзивитѣ, така и за прѣводитѣ да се види С. С. Бобчевъ, Българската челядна задруга на 12 стр. заблѣжката и на 13 стр. Тукъ ще посочимъ френския прѣводъ на Dareste et Rivière. *Code Général des biens pour la principauté de Montenegro de 1880 g. Paris 1892*; — по нѣмски: Sheck. Ad. — *Algemeines Gesetzbuch über Vermögen für das Fürstentum Montenegro. Berlin 1893*; — по руски: Общій имущественный законникъ для Княжества Черногорскаго, переводъ М. П. Кулакова подъ редакцію В. Д. Спасовича. С. Петербургъ 1901 г.

IV.

И тоя съ всевъѣтска извъѣстность славянски и многоза-служиль ученъ се помина!

Ние не се удивляваме, ако черногорскиятъ князь и правителството му сж се погрижили да изпроводятъ особена депутация, която, отъ князово име и отъ името на сждийството, да почете смъртнитѣ останки на знаменития покойникъ и да сложи на гроба му хубави вѣнци.

Богишичъ бѣше заслужилъ членство и почетно членство въ много учени европейски и славянски дружества и академии. Той бѣше членъ и на нашата Академия — Книжовното ни Дружество. Богишичъ бѣше особно и лично близъкъ до насъ, до нашитѣ любими занятия и научни трудове.

Отъ душа ние се присъединяваме къмъ скръбъта на почитателитѣ му и пишемъ горнитѣ редове въ негова паметъ. Вѣченъ миръ и покой на неговата душа!

София, 5 май 1908 г.

Юр. А. Дуковъ :

СЪГЛАСИЕТО ПРИ УСИНОВЯВАНЕ.

1. Тамъ, дѣто природнитѣ закони се явяватъ несвършени, човѣшкитѣ се стремятъ да ги допълнятъ, да ги поправятъ. Липсата на поколѣние, наслѣдници дѣца, по една или друга причина, и неизбежната природна необходимостъ у човѣка да има такива, сж го заставили съ своитѣ закони да попълни тази празнота въ природата, да наподоби природата. При съблюденіето на извѣстни правила и формалности, въ старо врѣме религиозни обряди, въ сѣмейството на бездѣтнитѣ съпрузи или изгубилитѣ потомството си, се въвеждатъ нови членове, нови личности, съ особно юридическо и фактическо положение. Признаватъ се и се обявяватъ отъ едина или и отъ двамата съпрузи за такива, като да сж родени отъ самитѣ тѣхъ, приематъ тѣхната фамилия, при всичко че сж чужди на тѣхната природа, че сж потомци на други лица отъ друго сѣмейство. Пораждатъ се отношения и чувства на родители къмъ дѣца и обратно, тѣй като е въ обикновеното сѣмейство. Но съ това различие само, освѣнъ естественото произхождение, че не се създаватъ никакви граждански отношения между усыновителя и сѣмейството на усыновения, нито между този послѣдния и роднинитѣ на усыновителя, както е при обикновеното сѣмейство. Сжщитѣ права и задължения се пораждатъ между усыновителя и усыновения, както въ обикновеното сѣмейство, като сжщеврѣменно усыновениятъ запазва всичкитѣ си права и задължения спрямо сѣмейството, къмъ което той принадлежи по рождение. Това сж послѣдствия отъ естественото произхождение на усыновения отъ извѣстни лица, които законтъ признава и запазва наредъ съ новитѣ отношения, които се създаватъ между него и усыновителя, съ изкуствено създаденитѣ отношения чрѣзъ усыновяването.

2. Институттъ на усыновяването е извѣстенъ много отдавна. Неговото появяване може да се отнесе къмъ епохата на явяването на сѣмейството. Може да се каже, че тѣзи два фактора на човѣшкото общежитие, — усыновяването и естественото произхождение на лицата едно отъ друго, съставлящи сѣмейството, сж се появили едноврѣменно. Съ течение на врѣмето сж се развили и измѣнили, както формата на усыновяването, тѣй и неговитѣ послѣдствия. Първоначално усыновяването се извършвало при съблюдаването на извѣстни религиозни обряди, сега при строго опрѣдѣлени отъ закона формалности. У насъ до създаването на закона за усыновяването послѣдното ставаше споредъ обичаитѣ, останали и запазени до тогава въ народа, съблюдавани отъ духовенството. Усыновяването редовно се извършваше отъ духовнитѣ власти въ църква, въ присѣтствието на